

OPRETTELSE AF KLOSTRET

I påsken 1163 var der fornemme gæster på Buris Henriksens gård. I selskabet var den danske kong Valdemar 1., to biskopper, tre cistercienserabbeder og adskillige stormænd. Denne prominente skare var forsamlet for at bevidne og underskrive Buris Henriksens grundlæggelse af et cistercienserkloster i Tvis.

" I navnet Faders, Søns og Helligånds! Jeg, Buris Henriksen, hertug, ønsker abbed Peder og elskelige brødre af Tvis, som nu er eller herefter skal komme der, evig beskærmelse og nåde."

Sådan indleder Buris Henriksen det gavebrev, hvori han skænker jordegods til stiftelsen af Tvis kloster. Den 24. marts 1163 satte de forsamlede

mænd med kongen i spidsen deres våben under gavebrevet, som dermed var beseglet.

Det originale gavebrev på latin er ikke bevaret, men overleveret i en dansk oversættelse fra 1444, som er nedskrevet i midten af 1500-tallet.

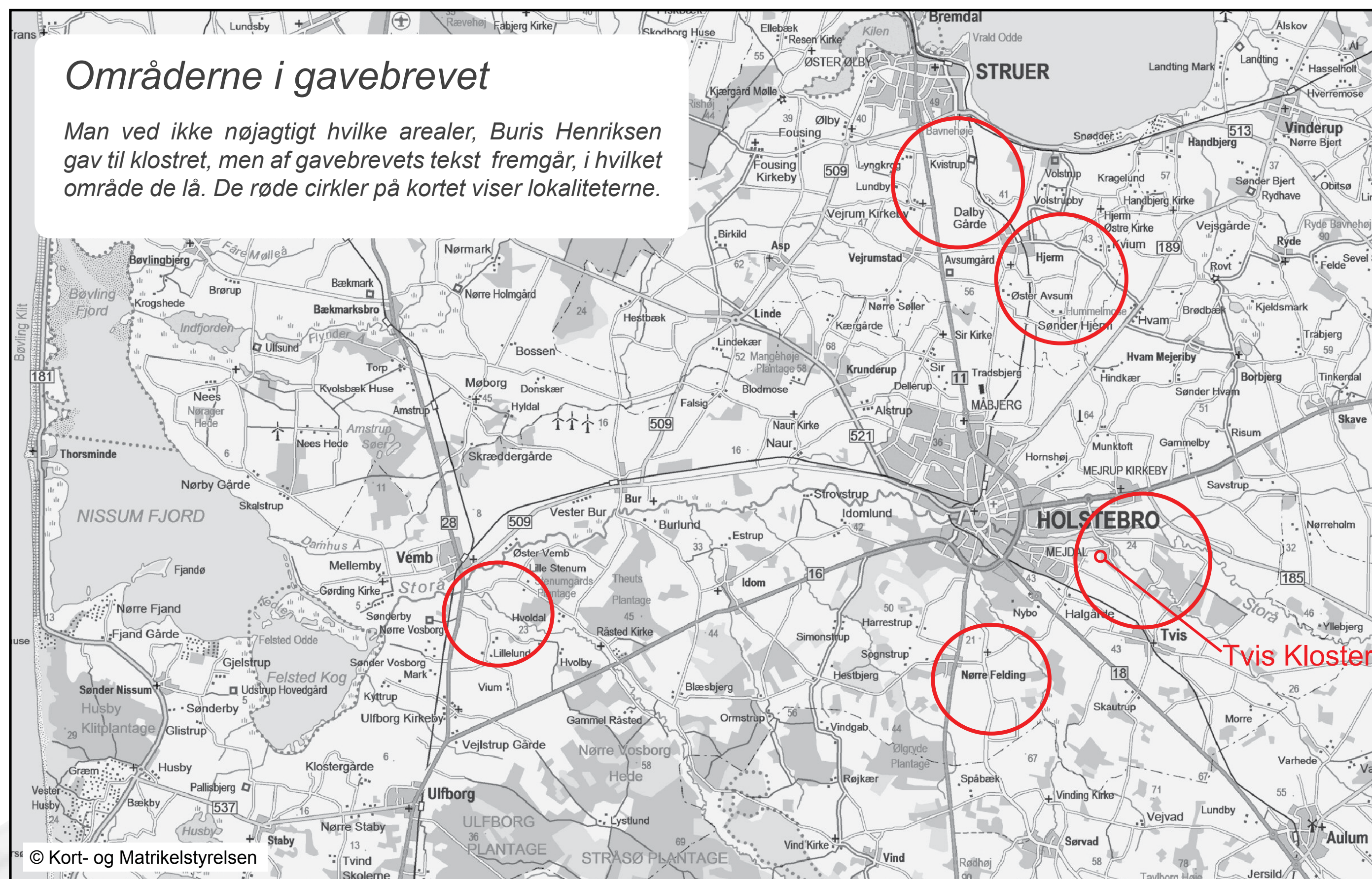
Det fremgår af brevet, at Buris Henriksen giver denne gave til "... vor herre Jesus Kristus og hans værdige moder, som er al ære værd..." i håb om sin sjæls frelse og et evigt liv i Himlen.

Det var almindeligt i middelalderen, at velhavende folk skænkede gods og guld til klostre og kirker i forventning om at få en plads i himmerige, når de engang gik bort.

Valdemar 1.

TVIS KLOSTER

Områderne i gavebrevet

Man ved ikke nøjagtigt hvilke arealer, Buris Henriksen gav til klostret, men af gavebrevets tekst fremgår, i hvilket område de lå. De røde cirkler på kortet viser lokaliteterne.

En gård som kaldes "Tvisel"

I gavebrevet redegør Buris nøje for det gods, han giver væk, for at der "... til hendes [Jomfru Marias] hæder skal bygges et kloster af cistercienserordenen."

Gaven omfattede "... en gård, som kaldes "Tvisel", der er tilkommet mig som fædreearv ... med al denne gårds tilhørende ejendom og hele tilliggende, som er ager, skov, fælled, fiskevand, møller, huse og kvæg samt boskab [indbo]. Fremdeles giver jeg dertil Skærum birk med jord, skove, enge, møller, fiskevand samt anden ejendom og tilbehør, ligeledes Felding birk med jord, skove, enge, møller, fiskevand og andet tilliggende, ligeledes Hjerme birk med jord, skove, enge, møller, fiskevand og andet tilliggende, ligeledes Qvistrup birk med jord, skove, enge, fægang, møller, fiskevand og andet tilliggende."

Det var et stort og rigt jordegods, Buris Henriksen hermed overdrog til klostrets første abbed og hans munke, og med gaven fulgte da også

formaninger til abbeden og brødrene om: "... at lægge vind på, så denne gave kan vokse og øges ved gudsdyrkelse og gudstjeneste, så det kan blive den allertryggeste havns tilflugt for alle dem, som ud af denne verdens stormfulde og skibbrudsfyldte bølger kommer trætte flygtende til samme kloster."

Tuta Vallis

Da munkene havde slået sig ned i Tvis, gav de klostret et latinsk navn "Tuta Vallis", der betyder "Den sikre dal". Middelalderen igennem var det klostrets officielle navn.

Det var almindelig praksis i cistercienserordenen, at klostrene fik latinske navne med en dybere betydning. Ofte mindede det nye navn om det oprindelige stednavn. F.eks. fik cistercienserklostret i Vitskøl det latinske navn "Vitae Schola", der betyder "Livets skole".

Buris Henriksen (ca. 1130-1167)

Manden bag oprettelsen af Tvis kloster, Buris Henriksen, var en veluddannet, dansk stormand, der gjorde sig gældende i det politiske liv i midten af 1100-tallet. Han var søn af Henrik Skadelår og dermed oldebarn af Svend Estridsen (konge af Danmark 1047-1074). Hans mor, Ingerid Ragnvaldsdatter, var datter af den svenske konges ældste søn. Hun blev enke i 1134, hvorefter hun giftede sig med den norske konge.

Buris var altså af kongeslægt, og med den baggrund havnede han lige midt i de meget urolige tider, hvor mange kongsemner gjorde krav på de nordiske troner. Fra 1157 var han kong Valdemar 1.'s trofaste mand, og han var kendt for sin tapperhed. Da Buris' ældre bror Knud døde, overtog Buris hans titel som hertug. Alligevel frygtede kong Valdemar, at Buris stræbte efter kongemagten. I 1167 gik der rygter om, at Buris sammen med sine norske slægtninge lagde forræderiske planer mod Valdemar 1., som lod ham fængsle. I fangenskab på Søborg slot i Nordsjælland skal Buris være blevet både tortureret og blindet, inden han døde samme år.

Prins Buris og Liden Kirsten

Et velkendt sagn beretter, at Buris blev fængslet og mishandlet, fordi han havde en affære med kongens søster, Liden Kirsten. Der er ikke historisk belæg for denne overlevering, som lever videre i folkeviser og fortællinger.

Tvis klostres segl

"Sigillum conventus Tute Vallis" står der i cirkelslaget rundt om billedet af Jomfru Maria med barnet. Cistercienserordenen var viet til Jomfru Maria, som blev regnet for ordenens særlige beskytter.

CISTERCIENSERORDENEN

TVIS KLOSTER

Det europæiske klostervæsen

Den hellige Benedikt af Nursia (ca. 480 - ca. 545) regnes for grundlæggeren af det europæiske klostervæsen. Han gav som den første nogle faste retningslinjer for, hvordan sammenslutninger af munke og nonner kunne leve afsondret fra verden i pagt med det guddommelige. Retningslinjerne kaldes Benedikts regel, og de var grundlaget for middelalderens klostervæsen i Europa. Det er Benedikt, der har givet navn til benediktinerne.

Cistercienserordenen

Cistercienserordenen er en reform-orden, der blev grundlagt i 1098 af en gruppe benediktinermunke, der ønskede at vende tilbage til det oprindelige, ufordærvede munkeliv i pagt med den hellige Benedikts regel.

Munkene slog sig ned et afsides sted nær floden Saône i Bourgogne. Stedet kaldte de Cîteaux. Navnet kommer af "cistel", et ældre fransk ord for "siv", og stednavnet Cîteaux gav navn til

den nye orden. Her levede munkene efter en slags grundlov, som de kaldte Carta Caritatis (kærlighedens overenskomst), og som beskrev det enkle liv i bøn, askese og kærlighed, som munkene stræbte efter at leve. Carta Caritatis fik pavenes velsignelse i 1119.

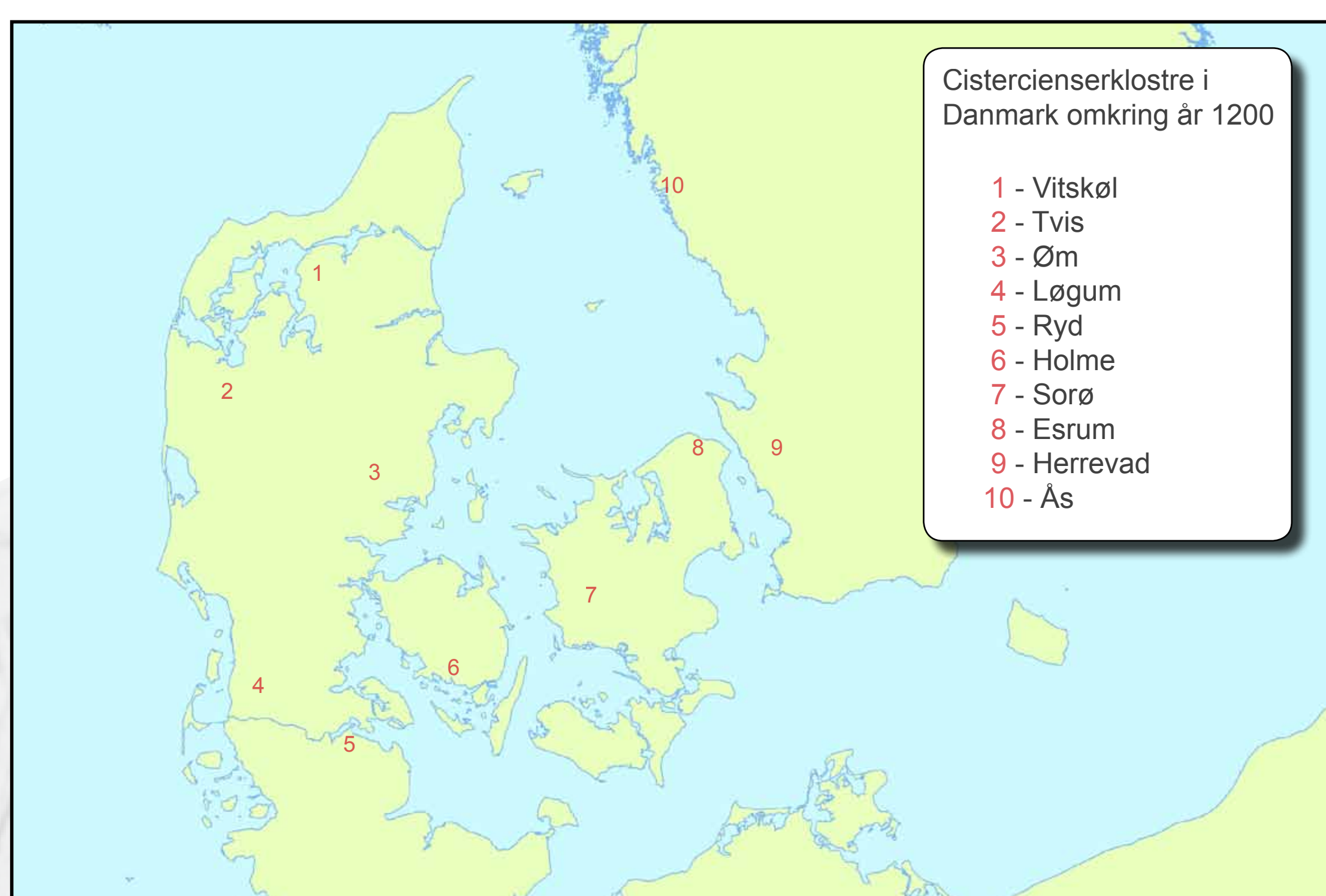
Bernard af Clairvaux

Reformbevægelsen fik hurtigt stor tilslutning, ikke mindst efter 1113, hvor den unge adelsmand Bernard lod sig optage i Cîteaux kloster sammen med en større flok venner og slægtninge.

Tre år senere blev Bernard sendt til Clairvaux for at grundlægge et kloster der. Det blev ordenens første datterkloster. Bernard af Clairvaux var en stor teologisk begavelse og en brændende idealist. Han blev snart den nye ordens åndelige overhoved, og hans spirituelle entusiasme kom til at præge den katolske kirke over hele Europa. Efter sin død i 1153 blev han helgenkåret.

Den hellige Bernard

Cistercienserne i Danmark

Herrevad kloster i Skåne var det første cistercienserkloster, der blev oprettet i Danmark. Det blev stiftet af ærkebiskop Eskil i 1144 som et datterkloster af Cîteaux omkring år 1200. Inden år 1200 var der etableret endnu ni cistercienserklostre her i landet, nemlig Esrum og Sorø på Sjælland, Holme på Fyn, Vitskøl, Tvis, Øm og Løgum i Jylland, Ryd i Slesvig og Ås i Halland. I 1300-tallet kom desuden Knardrup på Sjælland til.

Ordenens udbredelse

Den nye orden fik kolossal succes og bredte sig med lynets hast. Ved Bernards død var der allerede omkring 350 cistercienserklostre fordelt over hele Europa, og ved middelalderens slutning fandtes der ca. 800.

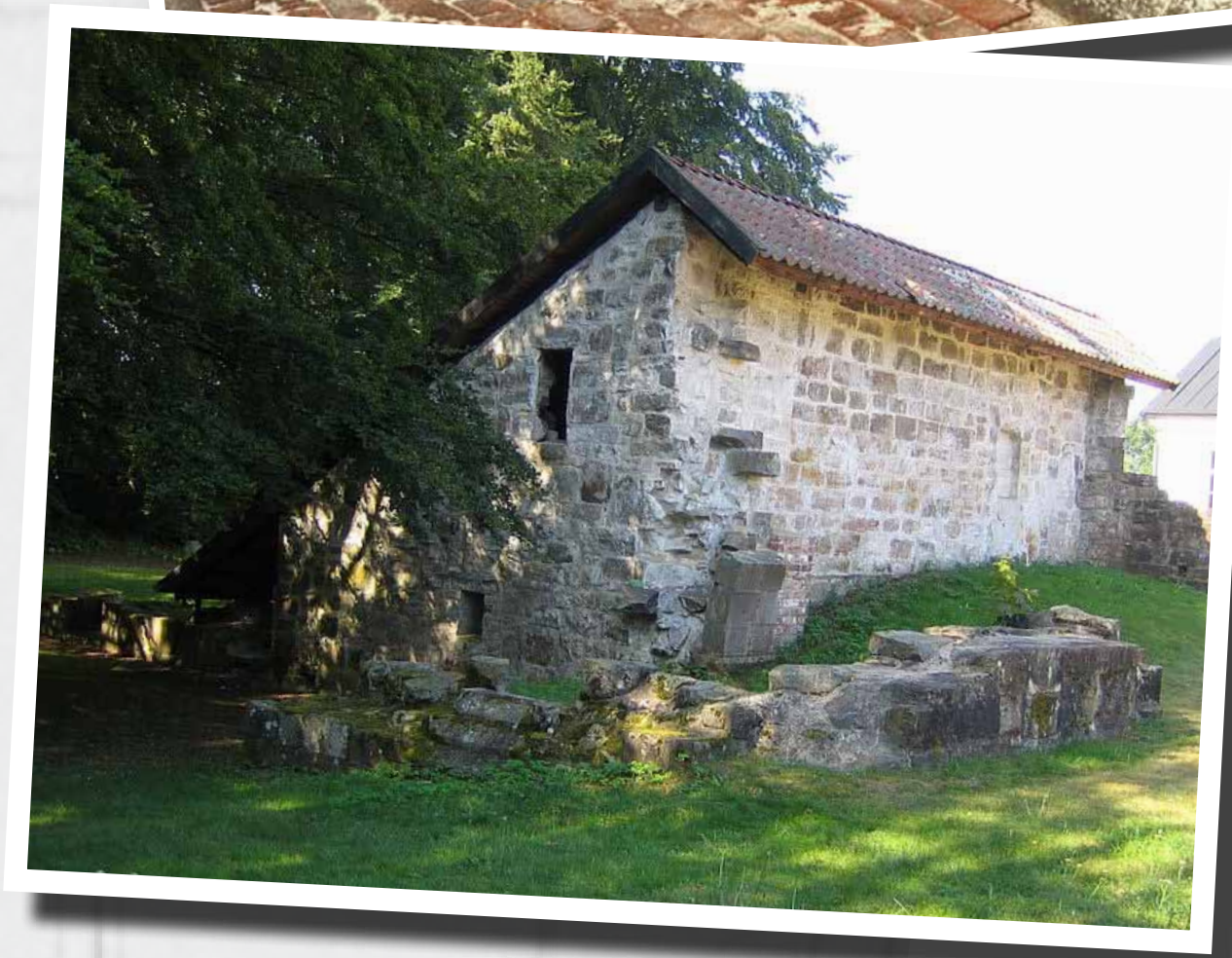
Ordenen var centralt styret fra klosteret i Cîteaux og stramt opbygget som en pyramide med Cîteaux øverst. Derunder kom klostre, der var grundlagt af munke fra Cîteaux osv. Ethvert kloster havde et moderkloster, som skulle overvåge, hvordan datterklosteret klarede sig. Datterklosteret kunne så igen have egne "døtre", som det havde ansvaret for. Som sikkerhed for, at systemet fungerede, og ordenens regler blev overholdt, skulle abbederne fra samtlige cistercienserklostre samles en gang om året i Cîteaux til det såkaldte generalkapitel.

Cistercienserne i dag

Reformationen i første halvdel af 1500-tallet betød, at klostrene i de protestantiske lande blev nedlagt. I Frankrig forsvandt stort set alle klostre helt eller delvist under Den Franske Revolution i slutningen af 1700-tallet. I løbet af 1800-tallet oplevede cistercienserne en genopblomstring, og i dag findes der cisterciensere på alle kontinenter. På billederne herunder ses nutidige cisterciensermunke fra USA og Sri Lanka.

Cisterciensernes hvide ordensdragt består af en hellang kjortel med lange ærmer, en sort skulderkappe med hætte, et sort arbejdsforklæde (skapular) og et læderbælte. Under messen bærer munkene ofte et hvidt slag over kjortlen. I middelalderen blev cistercienserne kaldt "de hvide munke".

Rester af Herrevad Kloster

"Abbed Peder og elskelige brødre af Tvis"

I gavebrevet fra 1163 får vi at vide, at abbed Peder og hans munke er "... brødre af Herrevad kloster". Vi må forestille os, at abbeden i Herrevad kloster i Skåne udpegede munken Peder til at være abbed i det nye kloster i Tvis, og at en flok munke blev udvalgt til at følge ham. Med Peder i spidsen vandrede den lille skare til Tvis for at modtage Buris' gave og grundlægge det nye kloster.

KLOSTRET I LANDSKABET

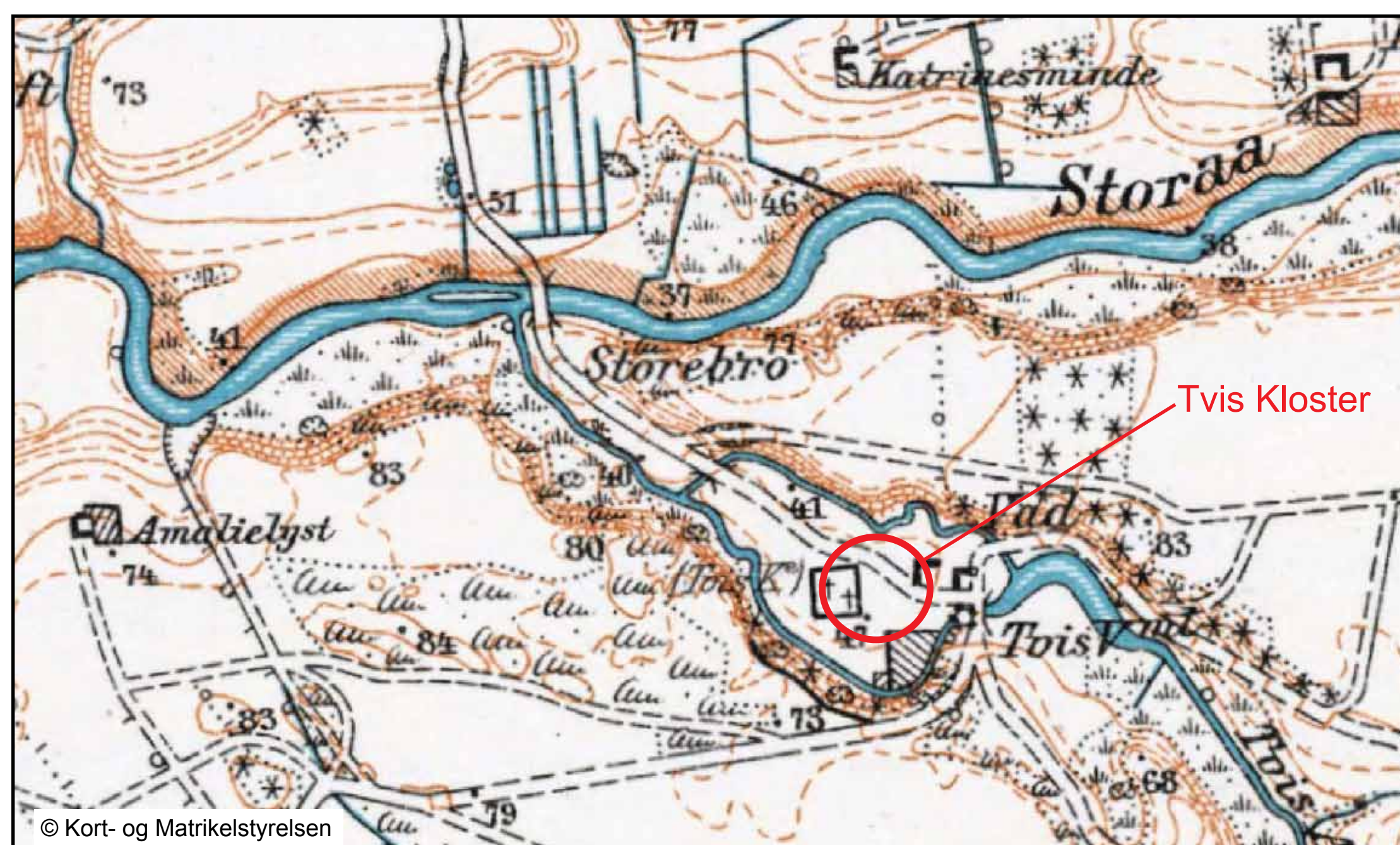
TVIS KLOSTER

Øen ved Tvis Å

Tvis kloster lå tæt på det sted, hvor Tvis å løber ud i Storå. Begge vandløb har skåret sig dybt ned i de lyngklædte morænebakker, og ådalene er kantet af høje skrænter.

Stednavnet Tvis var oprindeligt et tostavellesord "Tvisel". Ordet kommer af det gamle nordiske ord twisl, der betyder en forgrening af et vandløb i to. Navnet hentyder til, at Tvis å netop her deler sig i to grene der mødes igen, så de omkranser en lille, flad ø i ådalen. Her valgte abbed Peder og hans munke at opføre det nye kloster.

På kortet kan man tydeligt se forgreningen af Tvis å lige før udløbet i Storå. Højdekurverne viser de stejle skrænter langs ådalene. Kortet er fra før, Vandkraftsøen blev anlagt.

En privilegeret beliggenhed

På den lille ø mellem høje skrænter og omgivet af vandløbene kunne klostret ligge netop så tilbagetrukket og isoleret fra den ydre verden, som ordenens regler foreskrev.

I gavebrevet får vi at vide, at der hørte både skov, fiskevand, dyrkede marker og græsningsarealer med til gården Tvisel, så området gav de bedste betingelser for, at klostret kunne være selvforsynende med alt, lige fra byggematerialer til mad. Forholdene har til fulde opfyldt cisterciensernes ønsker og behov.

De opfindsomme cisterciensere

Cistercienserne er kendt for deres opfindsomhed og store tekniske kunnen, der udsprang af ordenens ønske om, at munkene skulle leve afsondret og være uafhængige af verden udenom.

Cisterciensermunkene udviklede nye metoder og teknikker indenfor bl.a. vandforsyning og vandkraft, byggeri, landbrug, fiskeopdræt, skovbrug, havebrug og metalforarbejdning. Den tekniske ekspertise fulgte med, hver gang et nyt datterkloster blev etableret, og på den måde fik ordenen en meget stor betydning for den teknologiske udvikling i Europa i middelalderen.

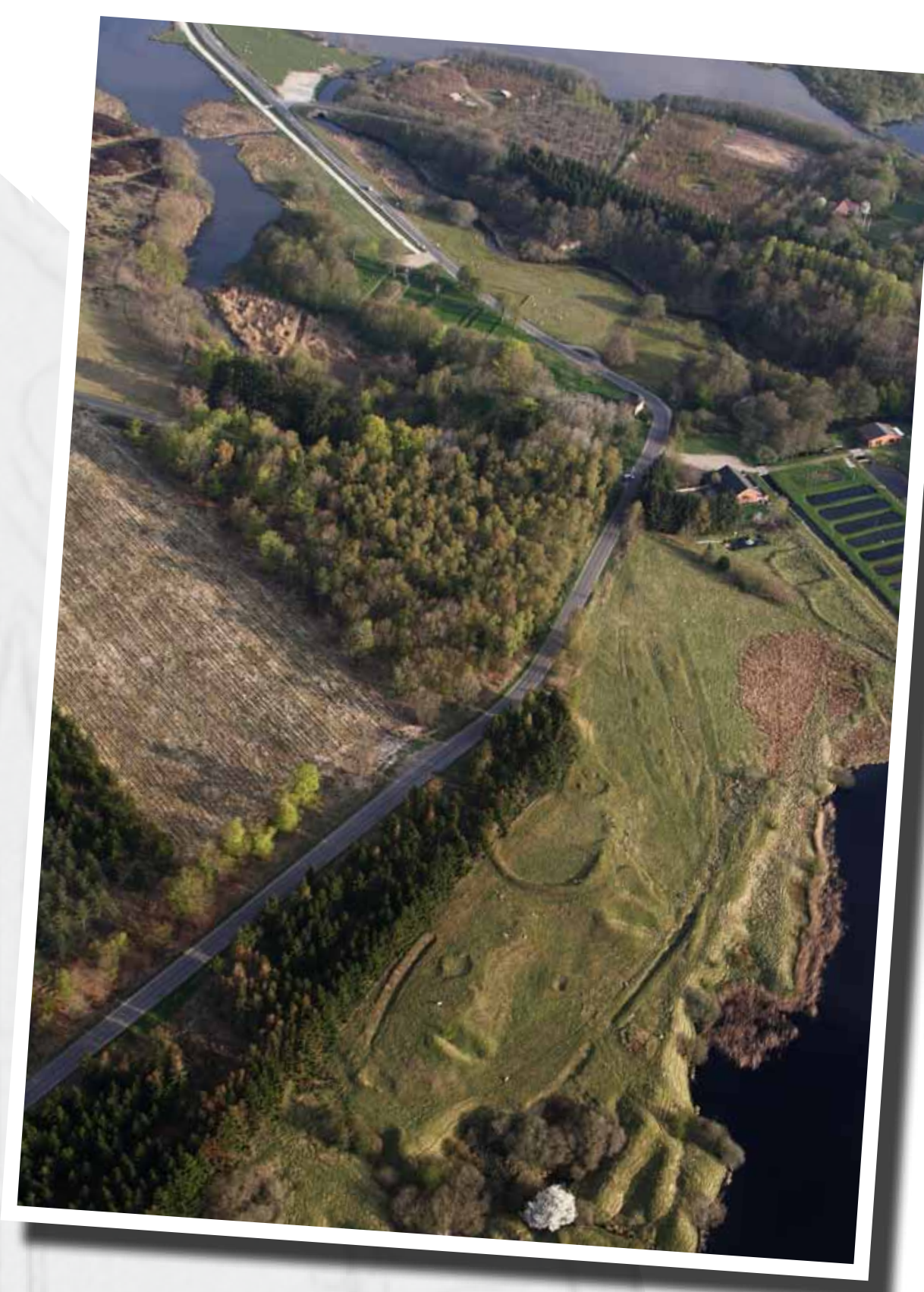
Munkene i Tvis oprettede flere teglovne i bakkerne omkring klostret. Her brændte de teglsten til deres

bygninger. På klostertomten er der fundet teglsten med fine dekorationer og i særlige former, som viser, at munkene var dygtige teglbrændere.

Munkene kunne også støbe kirkeklokker. I Hjerm og Vejrum kirker hænger der stadig klokker, som er støbt på Tvis kloster i senmiddelalderen. Klokken i Vejrum har en latinsk inskription, der i oversættelse lyder: "I Herrens år 1485 lod den hellige broder Christiern, abbed i Tvis, mig støbe. Hellige Maria. Jes Smed." Jes Smed var den klokkestøber, måske en lægbroder, der udførte arbejdet på abbedens befaling.

Luftfoto af øen mellem de to grene af Tvis Å set mod nordvest. Midt på øen ligger klostertomten, som skæres af den moderne vej. I dag er klostrets ydermure markeret med lave diger, så man kan få et overblik over grundplanen.

Tvis kloster-området set fra luften. Øverst i billedet ligger øen med klostertomten. Nederst, til højre for vejen, kan man i græsmarken se spor efter forskellige anlæg, bl.a. teglovne.

Vandet

Cistercienserne var mestre i at udnytte de landskabelige forhold, og især var de meget dygtige til at bruge vandløb og søer, som de regulerede, dæmmede op og ledte derhen, hvor det skulle bruges. Sådan har det sikkert også være på Tvis kloster.

Vi ved, at der både på selve klostret og på dets andre ejendomme har været vandmøller og fiskedamme. Cisterciensermunke skulle leve meget spartansk, og de måtte f.eks. ikke spise kød fra firbenede dyr. Derfor har fisk været en væsentlig del af deres kost.

Lyden af rislende og plaskende vand er den dag i dag karakteristisk for cistercienserklostrene.

Vandmøllen på Fontenay-klostret driver en stor hammer i smedjen. Med den har munkene kunnet fremstille meget store emner i jern til deres byggerier. Cistercienserne var blandt de første, der udnyttede vandmøller til andet end maling af korn.

På det velbevarede cistercienserkloster Fontenay i Bourgogne kan man se og høre vand alle vegne. Her ses en vandledning, der fører vandet frem til møllehjulet på klostrets smedje. Anlægget er fra 1220.

KLOSTRETS BYGNINGER

TVIS KLOSTER

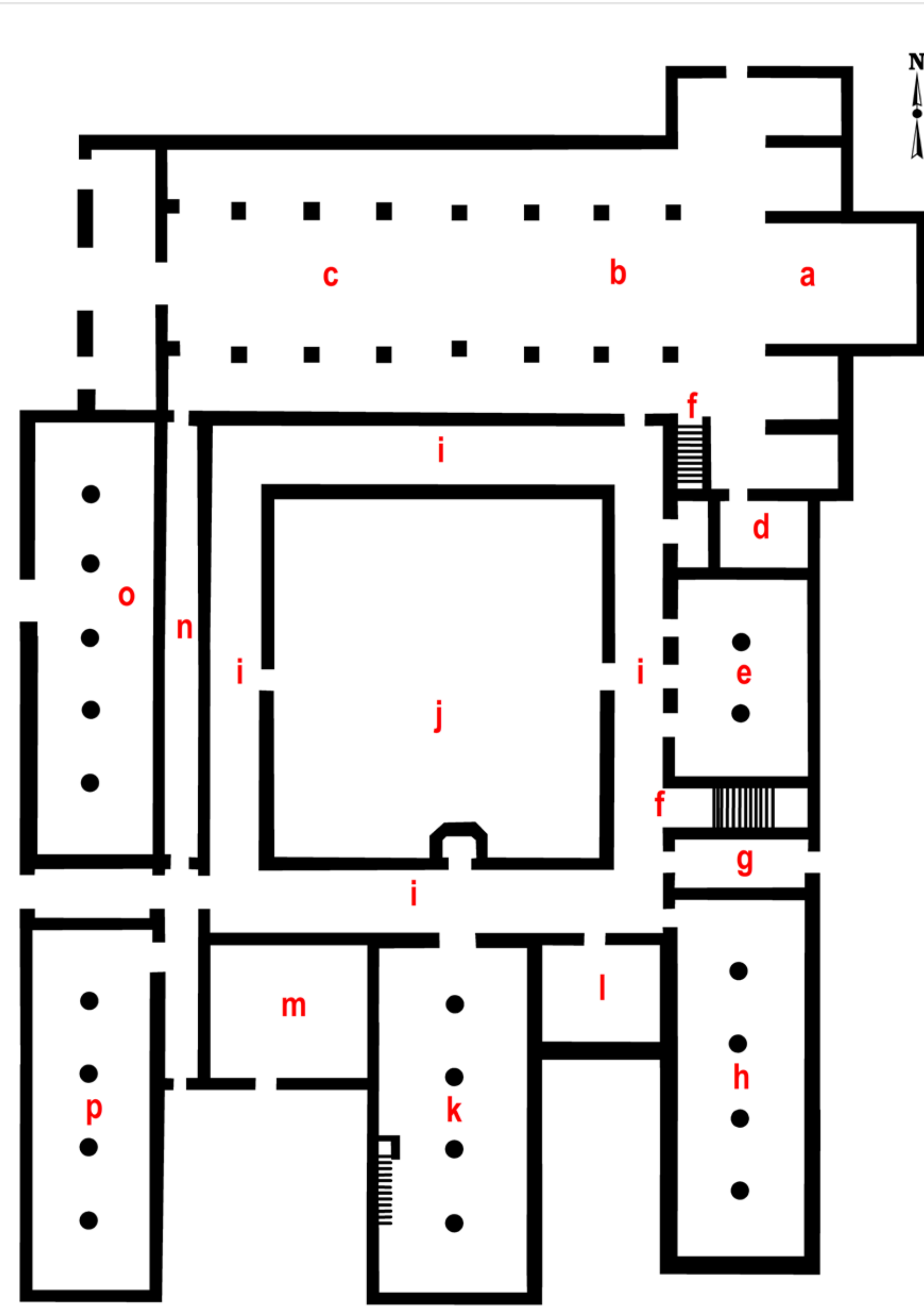
I cisterciensernes klosterbyggeri er ordenens strenge regler omsat i sten: at nøjes med det nødvendige, opgive al forfængelighed og vende tilbage til klarhed, værdighed og alvor. Linjer og vinkler er rette, og helheden udstråler enkelhed og funktionalitet.

Alle cistercienserklostre er bygget op over den samme grundplan og med kvadratet som gennemgående geometriske enhed. Anlæggets kerne er klostergården, der består af fire sammenbyggede længer om en firkantet gård. Hver funktion i klosteret har sit bestemte rum og sin bestemte placering i bygningerne.

Selvom principperne i grundplanen gik igen hos de fleste andre klostre, var den gennemførte ensartethed i arkitekturen noget særegent for cistercienserne. Trods de ændringer i arkitekturen, der med tiden blev introduceret, vedblev den stramme opbygning at være idealet.

Rundt om selve klosteret lå andre bygninger og anlæg, der var en del af helheden. Som regel var hele klosterområdet omgivet af en mur, der understregede klosterets tilbagetrukne position fra omverdenen. Ordet "kloster" kommer af det latinske ord "claustrum", der betyder "indelukket". Kun klosterets beboere havde adgang til det lukkede område.

De fleste cistercienserklostre stod først fuldt udbyggede med store stenhuse flere hundrede år efter deres grundlæggelse. Sådan har det også været i Tvis.

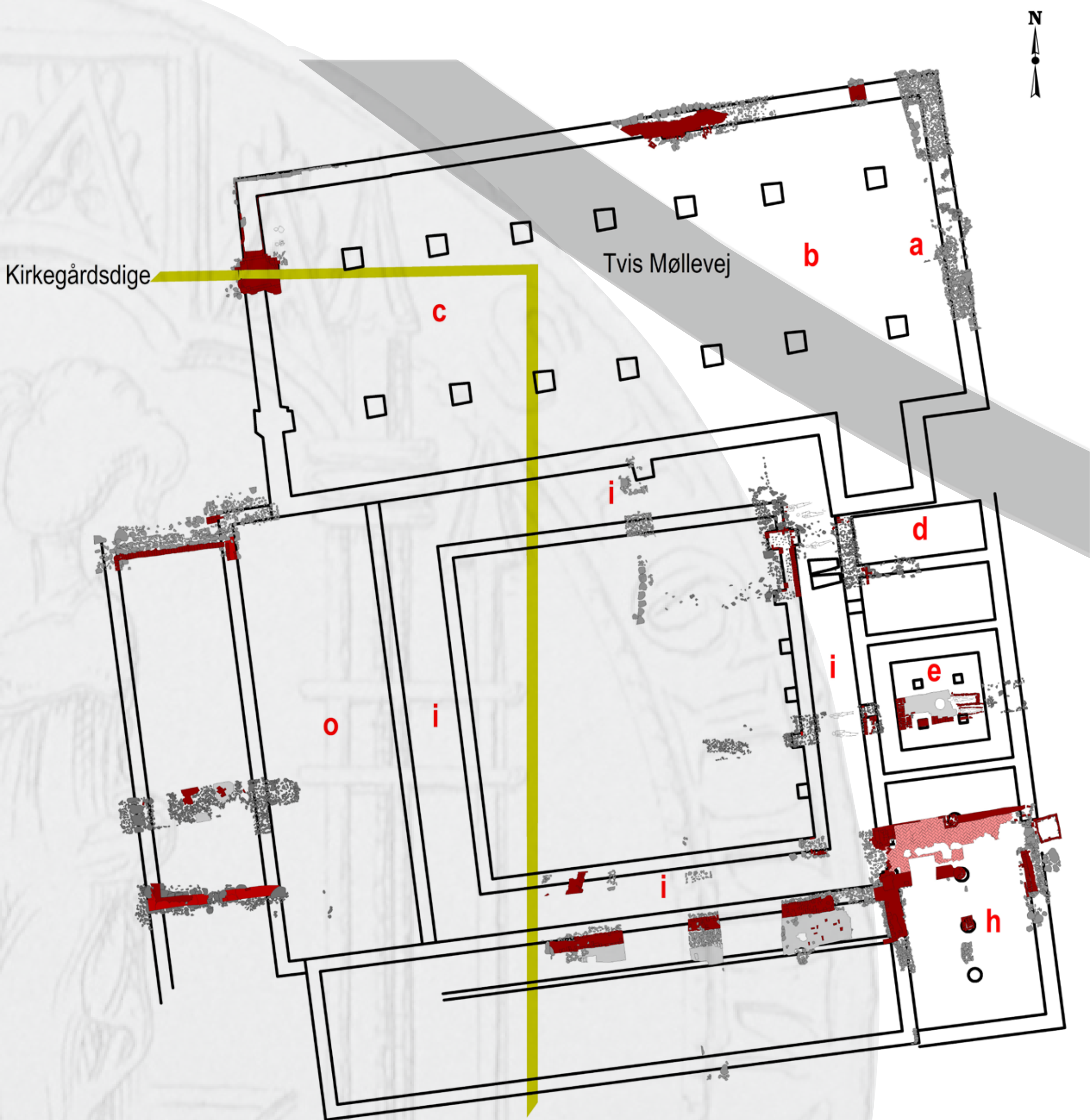
Grundplan over et ideelt cistercienserkloster

Kirken udgør nordfløjen. Efter idealplanen skulle kirken formes som et latinsk kors med korte korsarme, der udgik fra koret.

- a. Kirkens kor, flankeret af korsarmene med hver to kapeller.
- b. Munkenes korstole i kirkens skib.
- c. Lægbrødrenes stole i kirkens skib.
- d. Sakristi, hvor kirkens hellige kar blev opbevaret, og foran det et lille bibliotek (armarium).
- e. Kapitelsal, hvor abbeden og munkene samledes hver morgen til oplæsning og udlægning af den hellige Benedikts regel.
- f. Trappe til munkenes sovesal (dormitorium), som lå på første sal i østfløjen.
- g. Talestue (parlatorium). Tale var uønsket i klosteret, men i talestuen var det tilladt. Her planlagde munkene dagens arbejde, og her kunne de modtage besøgende.
- h. Munkenes sal, hvor de bl.a. havde deres skrivestue (scriptorium).
- i. Korsgangen er den overdækkede gang, der forløber langs indersiden af klosteranlægget, og som forbinder alle klosterets rum. Gangen blev også brugt til kirkelige processioner og som begravelsessted for munkene.
- j. Klostergården. Hervaren kumme med vand, hvor munkene vaskede hænder, og her barberede de hver uge deres isse og skæg.
- k. Munkenes spisesal (refektorium).
- l. Varmestuen (calefactorium) var det eneste opvarmede rum i klosteret ud over køkkenet.
- m. Køkkenet, som lå mellem munkenes og lægbrødrenes spisesale.
- n. Lægbrødrenes gang.
- o. Førrådskælder. På første sal over vestfløjen havde lægbrødrene deres sovesal.
- p. Lægbrødrenes spisesal.

Tvis Kloster fotograferet fra luften. Klosters mure ses markeret som jorddiger. Den nye kirkegård, der breder sig ind over klosteret, ses til højre på billedet.

Tvis Kloster

Grundplan tegnet på baggrund af de bygningsrester, der blev fundet under de arkæologiske udgravninger. Planen stemmer godt overens med cistercienserklostrenes idealplan. Blot ser det ud til, at kirken ikke har haft korsarme. I korsgangen blev der fundet flere grave.

Det indre af klosterkirken i Fontenay afspejler den harmoni og enkelhed, der præger al cisterciensisk arkitektur. Klosteret, der ligger i Bourgogne, er grundlagt i 1118 af den hellige Bernard. Her ser man fra skibet op mod koret.

I Frankrig er der bevaret nogle få cistercienserklostre fra ordenens første tid. Her ses et luftfoto af klosteret Bonnecombe i Sydfrankrig. Ligesom Tvis Kloster er det grundlagt i 1163, og som man kan se, er det opført efter de strenge cisterciensiske principper. Set mod øst.

ARKÆOLOGI PÅ TVIS KLOSTER

TVIS KLOSTER

Tvis klostres bygninger er helt forsvundet i dag. Den sidste rest blev revet ned i slutningen af 1800-tallet, og tomten er i tidens løb blevet plyndret grundigt for de byggematerialer, der kunne bruges andre steder.

For at få et overblik over klostrets bygninger og deres nøjagtige placering, har der været foretaget flere arkæologiske udgravninger af tomten. Nationalmuseet undersøgte dele af klostret i hhv. 1885, 1921 og 1923, og Holstebro Museum stod for en større undersøgelse i årene 1978-79.

I udgravningsfelterne blev der registreret rester af fundamenter og sokler, murstensgulve, lidt murværk og nogle begravelser.

Udgravningsområdet i 1978-79 set fra luften. Udgravningsfelterne strakte sig på begge sider af Tvis Møllevej. Møllegården til højre i billedet findes ikke længere. Set mod nord.

I korsgangen blev der afdækket to trapezformede grave med murede sider. Gravenes overflade var belagt med munkesten i et fint sildebensmønster. Placeringen af gravene viser, at de døde var af høj status, men vi ved ikke, om det var munke fra klostret, eller om det var velhavende personer fra det omgivende samfund, der havde betalt for at blive begravet inde på klosterområdet. Skelettet i den sydlige grav var velbevaret. Antropologiske undersøgelser på Københavns Universitet viste, at den afdøde var en mand på mellem 25 og 35 år, og at han havde været 169 cm høj. Dødsårsagen er ukendt. Den murede grav er genopstillet på Holstebro Museum, hvor også skelettet er udstillet.

I den vestlige ende af kirkens nordmur sad der i soklen en række tilhuggede granitkvadre med skråkant. I vestgavlen var der desuden bevaret et lille stykke murværk. Udgravningen af kirken viste, at den var opført over ret lang tid, og at den sandsynligvis blev bygget færdig i slutningen af 1200-tallet. Østenden med koret blev opført først, hvorefter byggeriet gradvist bevægede sig vestpå. Selvom kirken aldrig blev en cisterciensisk idealkirke, indeholdt den dog mange typiske grundelementer. Fuldt udbygget var den 44 m lang og 21 m bred, med treskibet grundplan og ret afsluttede gavle i øst og vest. Målepinden er 40 cm lang. Set mod sydøst.

Gulvet i kapitelsalen var belagt med munkesten og teglbrokker. Det er muligt, at der ovenpå teglstenene har ligget egentlige gulvfliser, der senere er blevet fjernet. Langs grænsen af feltet til venstre er der udgravet to fir-kantede fundamenter til søjler. Kapitelsalen var et kvadratisk rum med fire søjler, der har været med til at bære det hvælvede loft. Set mod øst.

Brudstykker af to dekorede gulvfliser, der måske har ligget på kirkens gulv eller i kapitelsalen.

Gulvet i munkenes sal var belagt med munkesten i sildebensmønster. Målepinden, der er 60 cm lang, ligger i døråbningen mellem korsgangen og salen. Øverst i billedet kan man se to runde fundamenter til søjler. I rummets midterakse har der stået fire søjler, som har været med til at bære loftets hvælvinger. Set mod øst.

Gulvet i munkenes sal. Målepinden er 60 cm lang. De mange natursten, man kan se på fotografierne, sidder i fundamenter til ydermure og skillevægge. Set mod vest.

Der var stor lokal interesse for udgravningerne i 1978-79. Her er der åbent hus i feltet, hvor publikum har mulighed for at se nogle af begravelserne i korsgangen.

Udstillingen er udarbejdet i samarbejde mellem Holstebro Museum og Holstebro Kommune

LIV OG DØD I KLOSTERET

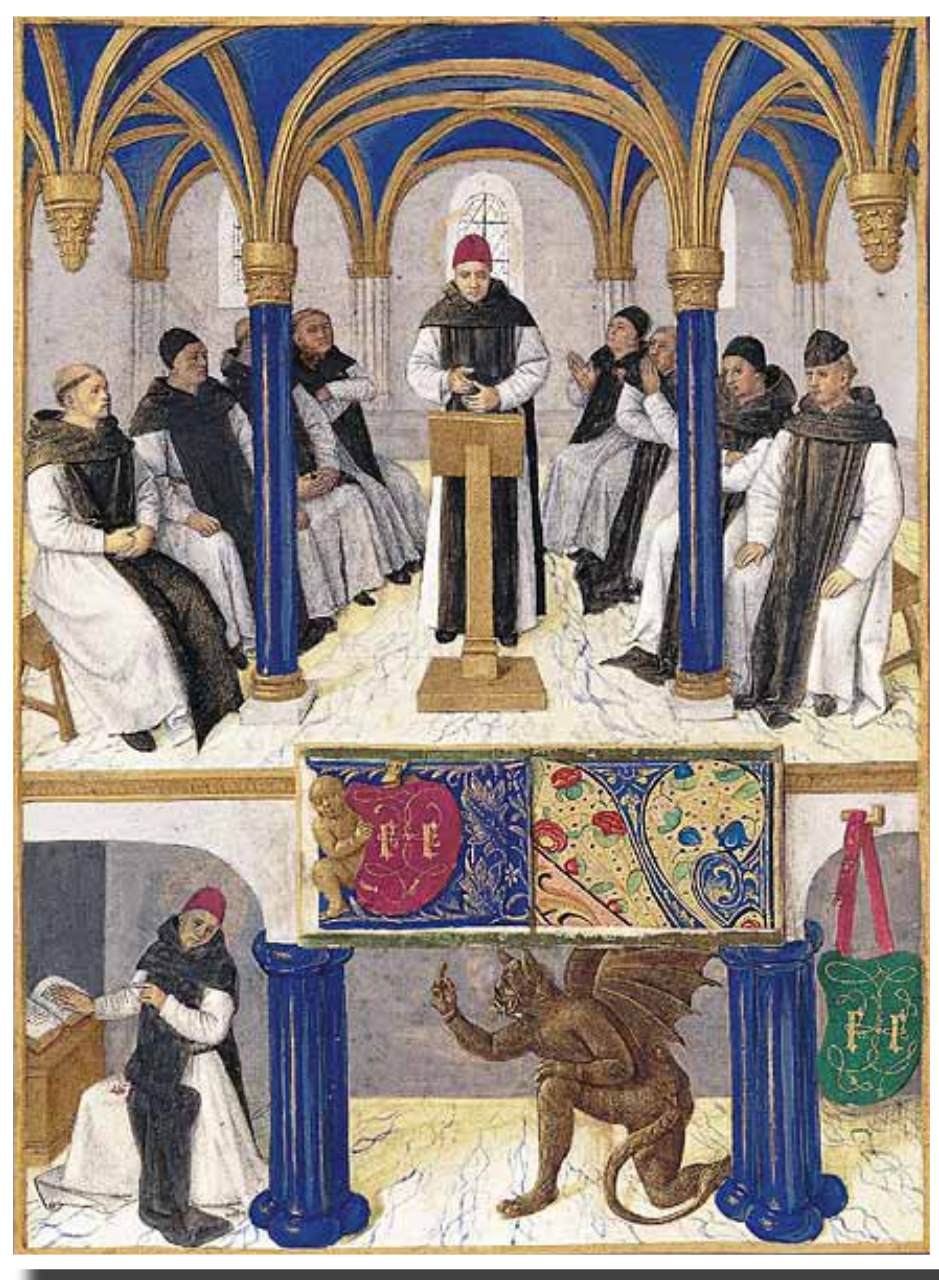

TVIS KLOSTER

Abbeden

Abbeden var klostrets forstander og munkenes vejleder i såvel åndelige som verdslige spørgsmål. Klostersmunke valgte selv deres abbed, som de i klosterløftet lovede loyalitet, ærbødighed, lydighed og kærlighed. Abbeden kunne straffe en munk, der ikke overholdt sit løfte eller som på anden måde havde forbrudt sig mod klostrets regler. Til at stå for den daglige administration af klosteret, af arbejdsopgaver og af jordegodset, havde abbeden en prior, der var en slags viceforstander.

Den hellige Bernard med rød kalot leder det daglige møde i kapitelsalen som abbed for klosteret i Clairvaux. Fransk miniature fra midten af 1400-tallet.

Munke, novicer og lægbrødre

Et cistercienserkloster var beboet af munke, novicer og lægbrødre, der levede side om side, men dog adskilt. De var alle underlagt abbedens autoritet.

Munkene var veluddannede, præsteviede mænd, der havde aflagt klosterløfterne om at leve i fattigdom, kyskhed og lydighed. De skulle deltage i kortjenesten, studere teologiske skrifter og tage sig af praktiske opgaver som havebrug og udarbejdelse af håndskrevne og illuminerede bøger (manuskripter med malede billeder). De gav dog også en hånd med i byggeri og landbrug, når der var behov for det.

Novicer var unge mænd, der havde søgt optagelse i klosteret, og som var i gang med deres prøvetid, kaldet noviciatet, der som regel varede

et år. Når en novice havde overstået noviciatet på tilfredsstillende vis, aflagde han klosterløfterne, fik kronraget sin isse og blev iført munkedragten. Dermed havde han endeligt viet sit liv til klosteret.

Antallet af munke kunne variere fra sted til sted og fra den ene periode til den anden. Vi ved ikke hvor mange munke, der på samme tid levede på Tvis kloster.

Lægbrødrene var en slags andenrangs munke, der ikke havde nogen boglig uddannelse, og som ikke havde aflagt klosterløftet. Lægbrødrene tog sig af det hårde, manuelle arbejde i klosteret og på klostrets ejendomme.

I nutidens cistercienserklostre er skellet mellem munke og lægbrødre udvisket.

Middelalderligt kalkmaleri af cisterciensermunk i Sorø Klosterkirke.

Mad og drikke

Den hellige Benedikts regler gav også nøje instrukser om mad og drikke. Der måtte kun serveres et måltid om dagen, og det måtte kun bestå af to retter mad. Det blev serveret midt på dagen, efter tidebønnen Sekst. Om sommeren fik munkene dog en let anretning til aften.

Under måltidet, der foregik i tavshed, læste en af munkene op af biblen fra en talerstol, der var placeret på en forhøjning eller bygget ind i muren. "Som munden tager imod maden, skal øret tage imod Guds ord", som Den hellige Benedikt udtrykker det.

Munkene måtte ikke spise kød og heller ikke lyst brød. De levede mest af kogte grøntsager, suppe og klidbrød i afmålte portioner. Ved særlige lejligheder blev der også serveret fisk og æg. Til maden fik de mørkt øl og vin – også i afmålte mængder. Syge og gamle munke fik en lidt kraftigere diæt.

Maden til både munke og lægbrødre blev tilberedt i køkkenet, der praktisk nok lå mellem de to grupperes spisesale. Lægbrødrenes kost var kraftigere end munkenes, og de måtte også godt tale sammen under måltidet.

Cisterciensere synger en tidebøn. Cantoren leder korsangen, mens en munk svinger røgelseskarret bag ham.

Ora et labore - bed og arbejde

Den Hellige Benedikts klosterregel foreskrev, at munke og nonner skulle leve et asketisk liv viet til bøn og arbejde.

Et døgn i en cisterciensermunks liv bestod som regel af seks timers søvn, seks timers praktisk arbejde, fem timers læsning og syv timers kortjeneste i kirken med tidebønner og messer. Rytmen i døgnet fulgte de lyse timer, så tidspunkterne for tidebønner og arbejde varierede en del fra sommer til vinter.

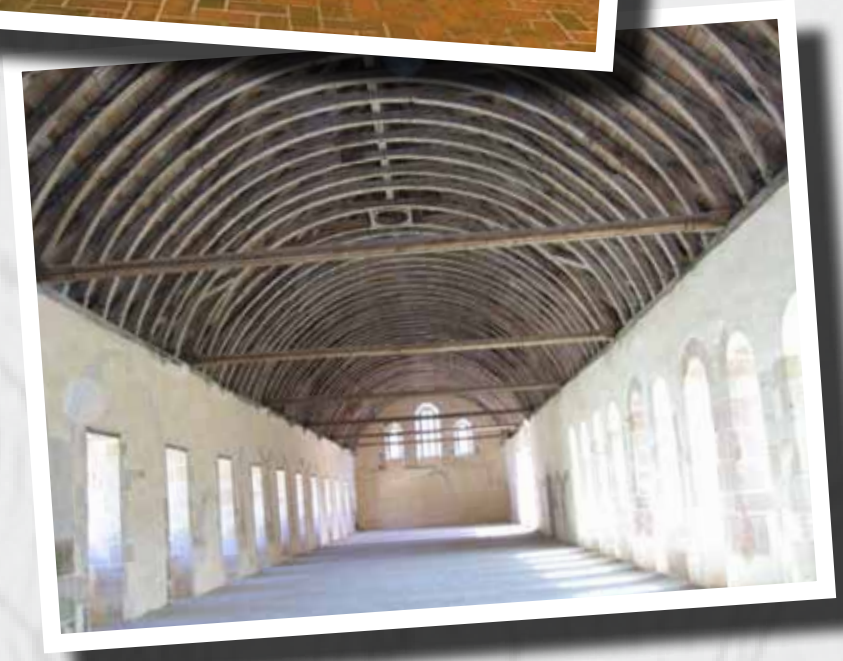
Døgnet var opdelt af otte tidebønner. I nutidens cistercienserklostre er antallet af tidebønner reduceret til syv, som er:

1. Matutin eller Vigil, der foregår meget tidligt om morgenen.
2. Laudes, der finder sted ved solopgang og overværes af alle klostrets beboere.
3. Terts
4. Sekst
5. Non
6. Vesper
7. Kompletorium afslutter munkenes dag. Inden de går ud af kirken, bøjer de sig alle ærbødig mod statuen af Jomfru Maria.

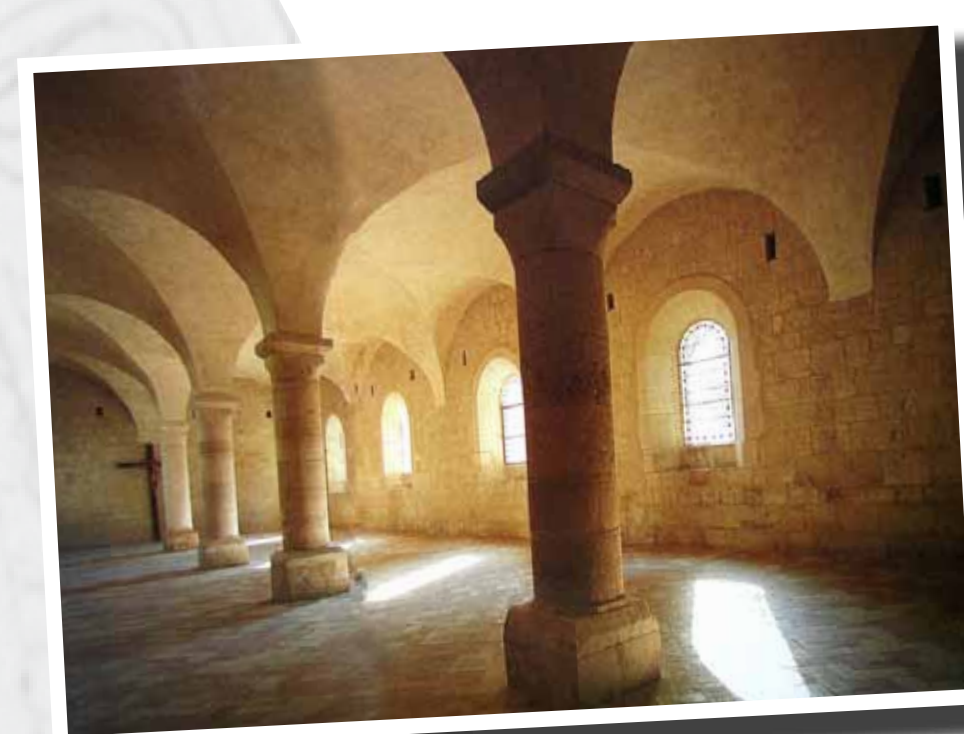
Tidebønnerne omhandler især evangelierne. Hos cisterciensermunkene er det almindeligt at synges bønnerne i kor efter den gregorianske sangtradition, som denne orden har udviklet til perfektion.

Sovesalen stod i direkte forbindelse med kirken via en trappe, som her i Løgumkloster kirke. Foto: Museum Sønderjylland.

Munkenes sovesal, dormitoriet, på Fontenayklosteret i Bourgogne. I middelalderen sov cisterciensermunkene på halmmadrasser på gulvet i sovesalen.

Spisesalen (refektoriet) i cistercienserklosteret Aiguebelle i det sydøstlige Frankrig.

Begravelser

Når en cisterciensermunk døde, blev der holdt en messe for ham i kirken, hvorefter han blev båret ud af en særlig dør, dødedøren, som var i kirkens nordlige korsarm. Han blev gravlagt indenfor klosterområdet.

Under de arkæologiske udgravninger i Tvis kloster, blev der fundet syv grave i den østlige korsgang. To af gravene var trapezformede og sat i mursten. Det viser, at de er fra klostrets ældste tid. De øvrige grave var uden spor af kiste og er sandsynligvis fra højmiddelalderen.

GODS, PRIVILEGIER OG PLIGTER

TVIS KLOSTER

Der er kun bevaret få skriftlige kilder, som fortæller om forholdene på Tvis kloster fra oprettelsen i 1163 og frem til reformationen i 1536, hvor klostret blev nedlagt.

I de første par hundrede år nød de danske cistercienserklostre generelt godt af den velvilje og støtte, de fik både fra pavestolen i Rom og fra samfundets top med kongen i spidsen.

Men tiderne skiftede, og i senmiddelalderen blev det stadig sværere for klostrene at opretholde deres position og status i samfundet.

Erik Menved (1279-1319) var cistercienserne venligt stemt, og i 1308 stadfæstede han de privilegier og løfter om beskyttelse af Tvis kloster, som hans oldefar, Valdemar 1., havde givet munkene i gavebrevet fra 1163. Billedet viser Erik Menveds segl, hvor kongen sidder på sin trone med rigsæblet og sceptret i hænderne.

Flere steder i Europa er der bevaret bygninger fra cisterciensernes ladegårde, der ofte lå et godt stykke fra selve klostret. Her ses den imponerende Great Coxwell Barn, en kæmpestor lade fra 1200-tallet, der hørte til en ladegård under cistercienserklostret Beaulieu Abbey i Hampshire, England.

Jordegodset

Et cistercienserkloster var en alsidig virksomhed med forskellige indtægtskilder, men også med mange forpligtelser - især i forhold til pavestolen og til cistercienserordenen, som hver fik deres andel af klostrets overskud.

Mens det lukkede klosterområde var rammen om munkenes åndelige liv, var jordegodset det økonomiske grundlag, klostret var baseret på.

Kernen i Tvis klosters jordegods var de store ejendomme, som Buris Henriksen skænkede til klostrets oprettelse i 1163. Klostret modtog gennem tiden mange gaver i form af fast ejendom, og middelalderen igennem steg omfanget af jordegodset betydeligt. Til gengæld lå godset meget spredt i et stort område, og det har krævet en stærk administration at forvalte de mange ejendomme.

I forhold til andre samtidige cistercienserklostre må Tvis kloster betegnes som et mellemstort kloster

Vi kender kun lidt til omfanget af Tvis klosters samlede jordegods i middelalderen. Efter Reformationen i 1536 blev klostret omdannet til en herregård, der var baseret på klostergodset. Herregården blev også kaldt Tvis kloster. En opgørelse fra 1547, 11 år efter Reformationen, viser, at gården Tvis kloster da ejede jord i 25 midt- og vestjyske sogne, og det afspejler sandsynligvis meget godt, hvordan situationen så ud i klostrets sidste år.

Storlandbrug

Det hørte med til cisterciensernes ideologi i tidlig middelalder, at klostrene selv dyrkede deres jord. Det jordegods, klostrene fik skænket, omfattede ofte hele landsbyer eller grupper af gårde. Når cistercienserne overtog sådan et område, sendte de bønderne væk og lagde jorden, møllerne og skovene sammen til et storbrug, som blev passet af lægbrødre fra klostret. De store ejendomme fungerede som ladegårde til klostret.

Det er tænkeligt, at cistercienserne i Tvis fulgte samme praksis, da de i 1163 overtog Buris Henriksens ejendomme, og at de store gårde som f.eks. Skærumgård og Qvistrup var egentlige ladegårde.

Mens det i 1100- og 1200-tallet var nemt for cistercienserne at rekruttere lægbrødre, blev det fra omkring år 1300 stadig vanskeligere at skaffe folk nok til at opretholde de store brug. I stedet blev klostrene nødt til at lade almindelige fæstebønder eller forpagtere dyrke jorden.

Gæstfrihed

Munkene var gennem klosterreglerne forpligtet til at yde gæstfrihed overfor alle, der bankede på klostrets port. Den munk, der havde portvagten, skulle med en velsignelse tage imod enhver, der søgte husly og hjælp.

De fleste klostre havde et herberg udenfor klostermuren, hvor vejfarende kunne komme under tag og få et måltid mad. Tvis kloster lå ikke langt fra vejen mellem Holstebro og Viborg, og man kan forestille sig, at mange rejsende gennem tiden har søgt til klostret, når natten faldt på.

Sjælemesser

Det var en udbredt opfattelse i middelalderen, at det ville hjælpe sjælen hurtigere til paradys, hvis der i en kirke blev holdt årlige sjælemesser på den afdødes dødsdag. Velhavende mennesker kunne købe sig til denne ydelse ved at donere ejendomme eller kostbarheder til den kirke eller det kloster, hvor sjælemessen skulle holdes. Også Tvis kloster har uden tvivl haft mange sjælemesser at holde styr på året igennem.

Skærum kapel

Den nu forsvundne storgård, Skærumgård, var blandt de ejendomme, Tvis kloster fik af Buris Henriksen. På gårdens jord var der et kapel, måske en lille sognekirke, som munkene også overtog i 1163. I skrænten ned mod Storåen tæt ved kapellet, sprang der en helligkilde. Kildens vand havde ord for at være helbredende, og folk valfartede dertil. Kapellet og valfarten har uden tvivl været en god indtægtskilde for Tvis kloster. Efter Reformationen blev klostret købt til Nørre Vosborg, og kapellet blev revet ned. En lille udgravning på kapeltomten i 2010 afslørede, at der engang i senmiddelalderen var blevet opført et nyt kapel af teglsten på det sted, hvor det ældre kapel lå.

En tvist om jord og laks

Bevarede dokumenter fra 1400- og 1500-tallet viser, at Tvis kloster af og til måtte hævde deres ejendomsret gennem retssager.

Omkring år 1500 havde klostret f.eks. en langvarig strid med ejeren af Vosborg, Predbjørn Podebusk den Yngre. Striden handlede dels om retten til Munkehaverne, nogle enge ved Storåen tæt på borgen Vosborg, dels om Vosborgs laksegård i Storåen, der hindrede laksen i at gå op i åen til skade for klostret, og dels om noget gods i Ikast og Aulum sogne, som klostret havde fået skøde på, men som hr. Predbjørn mente var hans ejendom.

Sagen var speget, og den endte hos kong Hans, som beordrede biskop Iver Munk i Ribe og nogle lokale adelsmænd til at udrede trådene og mægle mellem parterne. Det skete ved et forlig i Fabjerg kirke i 1506. Klostret fik tildelt godset i Ikast og Aulum til evigt eje, mens hr. Predbjørn fik fuld ret til Munkehaverne og laksegården. Desuden måtte abbed Niels love, at klostret til evig tid skulle holde en årlig sjælemesse for hr. Predbjørn og hans familie. Ti år senere blev dette forlig stadfæstet og bevidnet i Ribe domkirke af en større forsamling af gejstlige og adelige.

Udsigt mod øst over engområdet Munkehaverne, som striden bl.a. drejede sig om. Engene ligger midt i billedet, til højre for Storåen. Herregården Nørre Vosborg gemmer sig mellem træerne øverst til højre.

Reformationen i 1536 og dens følger

I 1536 blev Reformationen gennemført i Danmark, og dermed blev den katolske kirke sat ud af spillet til fordel for en protestantisk statskirke, der var styret af kongemagten.

Den protestantiske kong Christian 3. stod bag den nye kirkelov, hvor kirke og konge blev slået sammen til én myndighed. Kongen bestemte nu over kirken, og han konfiskerede al den jord, som havde været ejet af kirkelige institutioner og lagde dem sammen med sine egne.

Det betød, at landets klostre blev nedlagt, og deres gods overdraget til kongen. Også Tvis kloster blev kongens ejendom.

Gravsten i Hjerm kirke over rigsråd Oluf Munk og hans hustru Drude Rantzau. Oluf Munks far, landsdommer Mogens Munk, havde herregården Volstrup i forlening fra omkring år 1500.

Her boede han med sin familie, og Hjerm kirke var deres sognekirke. Hans gravsten er også bevaret i Hjerm kirke. Sønnen, Oluf Munk, købte Volstrup i 1542, og da han døde i 1568, blev han begravet i Hjerm kirke. Drude Rantzau døde i 1606, 38 år efter sin mand.

På den fornemme gravsten står Oluf Munk i en flot rustning, mens Drude Rantzau bærer enkedragt. Deres seks døtre og seks sønner er også afbildet på stenen.

Christian 3. var konge af Danmark og Norge i perioden 1534-1559.

Fra kloster til herregård

I 1537 fik rigsråd Oluf Munk Tvis kloster i forlening af Christian 3. som tak for de tjenester, han havde gjort kongen. Oluf Munk fik fuld brugsret over klostrets jordegods og indtægterne deraf, og til gengæld skulle han fortsat hjælpe kongen, når han havde brug for det. Oluf Munk forpligtede sig desuden til at forsørge de munke, der stadig boede i klostret.

Den rige og indflydelsesrige Oluf Munk var en stor godssamler, og i 1547 købte han Tvis kloster af kongen.

Adelige og borgerlige ejere

Frem til 1691 var Tvis kloster på adelige hænder, og ud over Munk'erne ejede adelslægter som Ulfeldt, Trolle, Rantzau og Bille på skift det tidligere kloster. Ingen af dem boede fast på godset, som blev drevet af forvaltere.

Da major Gabriel Grubbe købte Tvis kloster i 1691, var det slut med adelige ejere på herregården. Gennem de efterfølgende ca. 100 år skiftede godset jævnligt ejer.

Nedlæggelse af herregården 1802-1811

I 1802 blev Tvis kloster solgt til to godsejere, Casper Møller til Højris og Morten Webstrup til Herningholm, som i 1804 fik kongelig tilladelse til at nedlægge herregården og udstykke jorden. Det blev dog den næste ejer, Sophie Magdalene Poulsen, der i 1806 gennemførte udstykningen i 33 parceller, som blev solgt fra.

Hovedgårdens jord forblev samlet i første omgang, men blev i 1811 solgt til et interessentskab, som udstykkede den i 70 parceller. Tvis kloster var derefter reduceret til en mellemstor landbrugsejendom, der ofte skiftede ejer.

Klosterbygningerne

Fra 1537 var klostrets bygninger en del af herregården. De adelige ejere opholdt sig ikke på stedet, men forvaltere og arbejdsfolk har nok boet i de gamle huse, der også har kunnet bruges som avlsbygninger.

I 1698 fik den daværende ejer, Anne Dyre, kongelig tilladelse til at nedbryde de forfaldne klosterbygninger. Kongen betingede sig dog, at der skulle bygges en kirke på stedet som afløsning for klosterkirken.

Der blev opført en ny hovedbygning af bindingsværk med tegltag. Den fik senere helmure, kviste og sidefløje, men i 1812 blev den brudt ned og flyttet op på bakken øst for klosterøen, hvor der stadig ligger en ejendom ved navn Tviskloster.

Tilbage på klosterøen lå møllegården med vandmøllen, som formodentlig ligger på det sted, hvor også klostrets mølle lå. Møllegården blev nedrevet år 2000.

Møllegården og vandmøllen er her fotograferet, inden den gamle sognekirke blev brudt ned i 1889. Kirkens høje tegltag stikker op over møllegårdens lade. Vandmøllen er bygningen længst til venstre med to vinduer i gavlen. I forgrunden løber åen, der deler sig i to lige ved gården. Set mod vest.

I dag står Tvis Mølle som den sidste bygning på klosterøen, hvor der gennem 800 år var stor aktivitet. I 1993 købte Holstebro kommune den forfaldne møllebygning, som nu er rekonstrueret og indrettet til udstillingsrum, hvor historien om Tvis kloster bliver fortalt. På postkortet fra omkring år 1900 er møllen stadig i funktion.

Sognekirke for Tvis sogn.

I 1698 blev det meste af klostret brudt ned, men i stedet for at bygge en ny sognekirke, valgte Anne Dyre at indrette noget af klostrets vestfløj til kirke. Den blev stærkt ombygget til kirkeformålet, og kun meget lidt af de oprindelige mure blev bevaret.

Da godset blev udparcelleret i begyndelsen af 1800-tallet, købte sognets beboere kirken og kirkegården.

Denne kirkebygning var i funktion frem til 1887, hvor den nuværende sognekirke i Tvis blev bygget og taget i brug. Kirken ved klostret blev revet ned i 1889, men den tilhørende kirkegård blev bevaret og er i dag en del af det fredede anlæg.

Gennem 200 år var kirken i klostrets vestfløj sognekirke for beboerne i Tvis. Her er den fotograferet kort før nedrivningen i 1889. Som man kan se, blev markerne omkring kirken dyrket, og det har været medvirkende til, at ethvert spor af Tvis kloster over jordoverfladen er forsvundet.

På den gamle, fredede kirkegård er omridset af kirken markeret og en mindesten fortæller historien om kirken i klostrets vestfløj.

UDSTILLING

TVIS KLOSTER I 850 ÅR

CISTERSIENSERKLOSTER GRUNDLAGT 24. MARTS 1163

UDSTILLINGEN ER UDARBEJDET AF

HOLSTEBRO MUSEUM

OG

HOLSTEBRO KOMMUNE

PLANCHERNE KAN SES I MØLLEHUSET VED TVIS KLOSTER
TVIS MØLLEVEJ 6, 7500 HOLSTEBRO